

Veljko Đ. Đurić

Srbi u Nezavisnoj Državi Hrvatskoj i Hrvati u Srbiji 1941-1944. godine. Viđenje kroz sudbine sveštenoslužitelja

Mada je o određenim temama objavljeno mnogo tekstova, slabije ili važnije istoriografske vrednosti, još nije napisan kompleksan rad o sudbini Srba u Nezavisnoj Državi Hrvatskoj (NDH). Još nijedan rad nije napisan ni o sudbini Hrvata na Vojno-okupacionoj teritoriji *Srbija*.

Ovaj rad pisan je da, objašnjenjem konteksta vremena i prilika, navođenjem činjenica i uporednim prikazom sudbina pravoslavnih i rimokatoličkih sveštenoslužitelja pruži doprinos objektivnijem sagledavanju pravog stanja o tome.

*

Poslije kratkotrajnog Aprilskog rata 1941. godine Kraljevina Jugoslavija doživjela je vojnu kapitulaciju. Pobjednici su tu državu rasparčali. Na jednome dijelu njezinog teritorija proglašena je Nezavisna Država Hrvatska. Srbija nije obnovljena nego su na dijelu prostora koji je do tad zauzimala Nijemci proglasili svoju vojno-okupacionu vlast.

NDH su stvorili Italijani i Nijemci: realizatori proglašenja bili su samo Nijemci, a NDH je formalno proglasio 10.4.1941.

pukovnik Slavko Kvaternik.¹ Proglašenje te *hrvatske države* rimokatolički nadbiskup zagrebački Alojzije Stepinac doživio je kao veliku prekretnicu u životu hrvatskog naroda.²

Njemačka uprava u Srbiji uspostavljala se u tri etape. U prvoj etapi zavedena je vojno-okupaciona uprava, u drugoj je stvoren civilni komesarijat - Savet komesara - koji je bio podređen njemačkoj vrhovnoj i kontrolnoj vlasti, preko funkcije vojno-upravnog komandanta, dok je u trećoj uspostavljena Civilna vlada Srbije pod predsjedništvom generala Milana Nedića: imenovao ga je 29.8.1941. vojno-upravni zapovjednik general Hajnrih Dankelman.³ Nediću je prije toga predočeno da će u slučaju neprihvatanja ponuđenog položaja to platiti Srbija, koja će se podijeliti između Albanaca, Bugara i Hrvata kako bi oni, koristeći i nemilosrdne odmazde nad srpskim narodom, smirili ustanak.⁴

Od uspostavljanja njemačke vojno-okupacione uprave u Srbiji prvosveštenik Srpske pravoslavne Crkve (SPC)⁵ patrijarh Gavriilo (Dožić), nije imao priliku da kaže šta misli o njoj, no nikada nije izreko podrške ni Savetu komesara niti M. Nediću. Arhijereji su izjavili lojalnost njemačkoj upravi, ali nisu nikada nagovarali ni sveštenike niti vjerne

---

¹ Up. *Hrvatski narod*, Zagreb, 10.4.1941. godine, *Nemačka obaveštajna služba*, V, Beograd, 1958, 14-15 i 90, i F. Čulinović, *Okupatorska podela Jugoslavije*, Beograd, 1970, 202.

² Up. *Dnevnik*, 10.4.1941. godine.

³ Up. *Novo vreme*, Beograd, 30.8.1941. godine.

⁴ Vjerodostojnost tih pretnji potvrdio je 2.8.1946. i Harold Turner na saslušanju (up. Arhiv Vojno-istorijskog instituta/AVVI, Beograd, Nemačka arhiva, 27-2/5).

⁵ Urednici su, zbog autorova inzistiranja, u ovom saopćenju iznimno prihvatili navedeni naziv Srpske pravoslavne crkve prema tzv. *crkvenom pravopisu: Srpska pravoslavna Crkva*. Isto vrijedi i za *Rimokatoličku Crkvu*.

da hvale okupatorsku vlast. Ni jedna vojna formacija u Srbiji nije dobila blagoslov Sinoda niti nekog episkopa, niti je neki od sveštenika, koji je bio u tim formacijama, dobio javni blagoslov za svoju službu.⁶

M. Nedić nije bio isto što i Ante Pavelić niti je Srbija bila što i Nezavisna Država Hrvatska, koja je bila međunarodno priznata država, dok je Srbija bila okupaciona zona sa njemačkom vojnom upravom.

No, u NDH je bio jedan problem koji se trebalo da se riješi – Srbi i SPC! Ministar Mile Budak je slikovito objasnio svoj prijedlog rješenja: jedan dio Srba trebalo bi pobiti, drugi protjerati u Srbiju, a treći prekrstiti! Vojno-okupaciona teritorija *Srbija* istovremeno nije imala problem Hrvata i Rimokatoličke Crkve (RKC).

Nije utvrđeno koliko je aprila 1941. bilo stanovnika u NDH. Postoje samo procjene: njemačka - 6,275.000 i hrvatska - 6,439.000 stanovnika. Hrvata je mnogo manje po njemačkim nego po hrvatskim procjenama. Isto tako drastično se razlikuju procjene o broju Srba. Naime, po njemačkim procjenama bilo ih je 1,925.000, a po hrvatskim 1,250.000.⁷ A po proračunima jedne komisije Sinoda SPC, aprila 1941. u osam eparhija na teritoriji NDH bilo je 2,403.998 pravoslavnih Srba.⁸

Hrvatska država planirala je, svojom naredbom od 23.7.1941. godine, registraciju pravoslavnih Srba,⁹ dok nema podataka

---

⁶ Up. V. Đ. Đurić, *Golgota SPC 1941-1945. godine*, Beograd, 1997.

⁷ Up. F. Jelić-Butić, *Ustaše i NDH*, Zagreb, 1978, 106.

⁸ Up. *Glasnik SPC*, br. 4, Beograd, 1946, 53, i Arhiv Sinoda (ASin), Beograd, Zapisnici, Sin. br. 1060/zap. 237 od 27.3.1947. godine.

⁹ AVII, Beograd, NDH, 156-1/1, 195-1/20 i 203-19/2.

da je bilo koja vlast u Srbiji - okupatorska ili srpska – planirala registraciju Hrvata u Srbiji. U Srbiji nije bilo nikakvog popisa, postojale su samo procjene. Tako je, po procjenama *Nedićeve vlade*, u Srbiji je bilo oko 3,773.000 stanovnika: 3,367.000 Srba i 23.000 Hrvata te 383.000 *ostalih*.¹⁰

U NDH Srbi su morali nositi traku na kojoj je pisalo *Srbin*, a nešto kasnije *p*, što je značilo *pravoslavac*.¹¹ Ovo *pravoslavac*, međutim, nije se odnosilo na sve koji su bili pravoslavne vjere: nije važno za Rumune, Ruse i Ukrajinke. Dakle, zakoni protiv Srba nisu važili za ostale pravoslavne.¹² U Srbiji, pak, nije objavljen nikakav zakon ili pravni akt bilo koje vrste kojim bi se Hrvati obilježili.

Po dolasku prvih izbjeglica u Srbiju doznalo se šta se sve dešava srpskom narodu u NDH, no o tome se nije smjelo pisati u novinama, moralo se ćutati. Komesarska uprava Srbije dobivala je podatke od ljudi kojima se moglo vjerovati. Milan Aćimović i Savjet komesara odmah su reagovali kod njemačkog vojnog zapovjednika Srbije u namjeri da zaštite Srbe od uništenja koje sprovodi ustaška država.¹³

---

¹⁰ Među njima 51.000 drugih Slovena te 146.000 Nijemaca, 102.000, Mađara, 66.000 Rumuna i 18.000 *preostalih* (up. B. Petranović, *Srbija u Drugome svetskom ratu 1939-1945. godine*, Beograd, 1992, 111). F. Čulinović, n.d., 394, objavio je sasvim druge podatke: površina oko 36.000 kilometara kvadratnih, stanovnika oko 4,200.000 (od toga oko 400.000 izbeglica).

¹¹ Up. AVII, Beograd, NDH, 313-35/1.

¹² Up. isto, 143-47/4, 189-9/2, 201-12/22 i 203-14/1.

¹³ Up. Arhiv Srbije (ASr), Beograd, Komesarijat za izbeglice i preseljenike (Komesarijat...), Pismo komesara za finansije od 15.5.1941. M. Aćimoviću sa molbom da protestuje kod Nemaca, neregistrovano.

U hrvatskoj literaturi bilo koje provenijencije – komunističke ili ustaške - nema podataka o izbjeglim Hrvatima iz Srbije.

Komesarski savet slao je nekoliko puta svoje povjerenike u Hrvatsku, najprije da pojedinačno spašavaju ljude, a potom sve što se spasiti može, naravno, uz pomoć Nijemaca. Jedan od njih bio je Bogdan Rašković.¹⁴ Za pomoć su se pojedini ljudi obraćali i Dimitriju Ljotiću: u molbama su iznošene brojne činjenice o stradanju.¹⁵ I M. Nediću obični ljudi pisali su i molili za pomoć.¹⁶

Novica Kraljević protestovao je u ime Srba iz Hercegovine krajem avgusta 1941. pismom upućenim papi Piju XII.¹⁷ Nijemci su, pak, protestovali verbalnom notom kod hrvatskih vlasti zbog odnosa prema Srbima. Hrvati su sve to pokušali da zataškaju.¹⁸ No, i pored Hitlerova razumijevanja za ustaške zločine, bilo je njemačkih oficira koji su na razne načine na terenu pokušavali da pomognu Srbima.¹⁹ I Italijani su protestovali u Zagrebu. Zbog toga se Pavelić na njih žalio kao na loše saveznike!²⁰

Jugoslovenski kralj Petar pisao je o tome 6.6.1941. predsjedniku Sjedinjenih Američkih Država (SAD) Franklinu Ruzveltu i papi Piju XII.²¹ Jugoslovenska kraljevska vlada, posredstvom svog poslanstva u Vatikanu, protestovala je

---

¹⁴ Up. AVII, Beograd, Nedićeva arhiva, 1a-3/1, te I. Mužić, *Pavelić i Stepinac*, Split, 1991, 77.

¹⁵ Up. ASr, Beograd, Komesarijat..., Pismo od 8.6.1941. D. Ljotiću, predsjedniku Jugoslovenskog narodnog pokreta *Zbor*, neregistrovano.

¹⁶ Up. Muzej SPC, Beograd, Zaostavina Radoslava Grujića, neregistrovano.

¹⁷ Up. AVII, Beograd, NDH, 85-3/14, 183-4/1 i 313-4/1.

¹⁸ Up. isto, 73-24/2.

¹⁹ Up. isto, 234-55/1 i 239-33/213.

²⁰ Up. B. Krizman, *NDH između Hitlera i Mussolinija*, Zagreb, 1986, 130.

²¹ Up. Arhiv Jugoslavije (AJ), Beograd, Fond Emigrantska vlada, 103-3-29.

najprije 31.10., a potom i početkom novembra i 8.12.1941. te tražila zaustavljanje zločina u Hrvatskoj.²² Ona je krajem 1941. sastavila i *Memorandum za vlade Velike Britanije, SAD i Vatikana*.²³ Smatrala je da je zatiranje srpskog naroda *magna karta* hrvatske države. Stoga je molila Predsednika SAD da interveniše u Vatikanu.²⁴ Na takve apele Ruzvelt je mogao samo da protestuje kod pape, posredstvom svog poslanstva u Vatikanu.²⁵

I carigradski patrijarh uputio je protest papi Piju XII zbog stradanja Srba. Taj protest objavile su neke turske novine.²⁶

Nadbiskupu Stepincu stizala su pisma od vjernih. Bilo je i takvih koji su, iz najdubljih hrišćanskih pobuda, od njega tražili zaštitu za Srbe. Ni na jedno od tih pisama nadbiskup se niti jednom rječju nije osvrnuo u svom, inače brižljivo pisanom, dnevniku.

Slovenački rimokatolički sveštenici, koje su sredinom 1941. godine, Nijemci protjerali u Srbiju, napisali su nadbiskupu beogradskom Josipu Ujčiću opširno protestno pismo.²⁷ Do sada nije objavljeno kakve su bile reakcije nadbiskupove.

U jugoslovenskoj i hrvatskoj literaturi nema podataka o stradanju Hrvata u Srbiji.

---

²² Up. isto.

²³ Up. isto.

²⁴ Up. V. Đuretić, *Vlada na bespuću*, Beograd, 1983, 170.

²⁵ Up. AJ, Beograd, Fond Emigrantska vlada, 103-3-186.

²⁶ Up. B. Miljuš, *Revolucija u Jugoslaviji 1941-1945. godine*, Beograd-Lozana-Sarajevo, 1991, 95.

²⁷ Up. AJ, Beograd, 110, Inv. br. 249.

Koliko je stradalo Srba u NDH nikada do sada nije ni približno utvrđeno.²⁸ Razloga za to ima mnogo, malo je opravdanih, mnogo više neopravdanih. Utvrđivanje broja stradalih je veoma složen posao koji iziskuje multidisciplinarna istraživanja jednoga tima stručnjaka, od historičara do statističara.

Državno ravnateljstvo za ponovu trebalo je, između ostalog, da, i radi zamjene stanovništva, izvrši preseljenje Srba iz NDH u Srbiju.²⁹ *Hrvatska vlast* je 29.6.1941. tajnom okružnicom naredila kako treba vršiti preseljenje.³⁰ Planovi o protjerivanju srpskog naroda prvo su obznanjeni plakatima, najprije u Zagrebu, a potom i u drugim gradovima.³¹

Protjerivanje Srba iz NDH bio je dio nemačkih strateških planova o prostornom uređenju Jugoistočne Evrope. Naime, Nijemci su planirali preseljenje Slovenaca u Hrvatsku a potom i u Srbiju, a istovremeno iz Hrvatske su planirali preseljenje isto toliko Srba u Srbiju.³² Radi ostvarenja ovih planova predstavnici Njemačke i NDH više

---

²⁸ Adolf Hitler i A. Pavelić saglasili su se 6.6.1941. da *nestane* oko milion Srba (up. *Slavonija u narodno-oslobodilačkoj borbi*, Slavonski Brod, 1966, 64). Up., među brojnim knjigama, samo knjigu s obiljem podataka, a koja je objavljena na srpskom jeziku u nekoliko izdanja: L. M. Kostić, *Hrvatska zverstva u Drugome svetskom ratu prema izjavama njihovih saveznika*, Melburn, 1983.

²⁹ Up. *Narodne novine*, Zagreb, 24-26.6.1941. godine, i M. Peršen, *Ustaški logori*, Zagreb, 1990, 115.

³⁰ Up. Arhiv Hrvatske, sada Hrvatski državni arhiv, Zagreb, NDH, Državno ravnateljstvo za ponovu, 95/41.

³¹ Up. AVII, Beograd, NDH, 179-13/2, 201-31/2, 203-31/2, 204-2/11 i 239-33/2.

³² O preseljenicima i izbjeglicama na tlu Jugoslavije 1941-1945. najpotpuniji rad objavio je Slobodan D. Milošević (*Izbeglice i preseljenici na teritoriji okupirane Jugoslavije 1941-1945. godine*, Beograd, 1981).

puta su se dogovarali. Na tim sastancima svaki put mijenjali su se plan seoba i preseljenja, kao i broj eventualnih preseljenika.³³ Istim povodom održan je i sastanak predstavnika NDH i vojno-okupacione uprave Srbije.³⁴

O broju organizovano protjeranih Srba, kao i uopšte o broju izbjeglica i preseljenika iz NDH u Srbiju objavljeni su mnogi različiti podaci.³⁵

U jugoslovenskoj i hrvatskoj literaturi nema podataka o protjeranim Hrvatima iz Srbije. Vlada M. Nedića nikada nije ništa preduzimala da bi se Hrvati iz Srbije planski preselili u Hrvatsku.

Hrvatsko predstavništvo u Srbiji pokušavalo je nekoliko puta doprinijeti kod svojih vlasti u Zagrebu da se Hrvati organizovano iseljavaju. No, nema podataka da li je to i sprovedeno.³⁶

Protjerivanje sveštenika SPC iz NDH prvi put spomenuto je na sjednici njemačkih i hrvatskih predstavnika 4.6.1941. u Zagrebu. Tom prilikom govorilo se da je to reciprocitet za rimokatoličke sveštenike koji će biti protjerani iz Slovenije u Hrvatsku.³⁷ Potom je Državno ravnateljstvo za ponovu

---

³³ Up. AJ, Beograd, 110, Inv. br. 7637, i AVII, Beograd, NDH, 234-55/1, 244-48/1 i 268-23/3.

³⁴ Navodno su o preseljenju Srba iz NDH razgovarali M. Nedić i A. Pavelić početkom septembra 1941. u Zemunu. Sastanak je organizovala Njemačka obavještajna služba kao dio realizacije strateških planova stvaranja novog evropskog poretka (up. AJ, Beograd, 110, Inv. br. 12.597).

³⁵ Po nalazima jedne komisije, koju je stvorio Sinod SPC, iz NDH protjerano je oko 300.000 Srba (up. *Glasnik SPC-a*, br. 4, Beograd, 1946, 53).

³⁶ Up. AVII, Beograd, NDH, 367-494, Pismo Tihomira Vincetića, T. br. 229/44 od septembra 1944. godine, Ministarstvu vanjskih poslova - Odsjeku Balkan-izstok.

³⁷ Up. isto, Nedićeve arhiva, 49-3/1.

formiralo 2.7.1941. Odbor za preseljenje pravoslavnih sveštenika u Srbiju. Odbor je, ubrzo, svim lokalnim organima vlasti razaslao specijalnu okružnicu sa naredbom za hapšenje pravoslavnih sveštenika.³⁸ Istom naredbom tražili su dovođenje sveštenika u pripremljeni sabirni i iseljenički logor *Caprag* kod Siska.³⁹ U početku je bilo planirano stvaranje samo jednoga sabirnog i iseljeničkog logora, ali su kasnije stvorena dva sabirališta: *Danica* kod Koprivnice i *Slavonska Požega*. Hrvatske vlasti su 9.7. raspisom tražile od svojih podređenih organa i tačne podatke o broju sveštenika SPC.⁴⁰ Hapšenje pravoslavnih sveštenika, planirano za 10-11.7.1941. nije uspjelo onako kako se mislilo. Za djelimičan neuspeh akcije bilo je više razloga. Nekoliko sveštenika ranije je izbjeglo u Srbiju.⁴¹ U međuvremenu, u ustaničkim jedinicama bilo je od prvih dana i sveštenika.⁴²

Hapšenje i interniranje sveštenika u logore ponovilo se 9.8.1941. godine.⁴³ Istovremeno je naređeno da se svim preostalima zabrani svako dalje činodejstvovanje.⁴⁴ Ta naredba trebalo je da bude kruna svih kazni koje su se odnosile na SPC u NDH. U međuvremenu, mnogi sveštenici pobijeni su na razne načine i na raznim stratištima, a još više ih je pohapšeno i zatim preseljeno u Srbiju.⁴⁵

---

³⁸ Up. isto, NDH, 179-3/1 i 201-9/22.

³⁹ Up. isto, 180-59/1.

⁴⁰ Up. isto, 170-10/12.

⁴¹ U Srbiju je, na razne načine, iz NDH izbjeglo 18 sveštenika (up. *Srpska pravoslavna crkva, njena prošlost i sadašnjost*, Beograd, 1992, 41).

⁴² Up. AVII, Beograd, NDH, 201-38/16.

⁴³ Up. isto, 179-4/1 i 180-59/1.

⁴⁴ Up. isto, 180-59/1.

⁴⁵ Up. isto, 179-3/1.

Za hrvatske planove o hapšenju i protjerivanju svih pravoslavnih sveštenika iz NDH doznali su i njemački oficiri u Zagrebu. O tome su razgovarali i sa nadbiskupom A. Stepincom i čuli da on sve to odobrava.⁴⁶

Prvi transport ka Beogradu krenuo je 17.7., a protjerivanje je vršeno i u drugoj polovini avgusta 1941. godine.⁴⁷

SPC poslije 1924. do 1941. nije objavilo nijedan svoj novi šematizam. Stoga ne treba da čudi što u istoriografiji i publicistici još nije objavljeno koliko je sveštenika imao SPC sredinom aprila 1941. na teritoriji NDH niti kakve su njihove pojedinačne sudbine u potonjim ratnim zbivanjima. To znači da nije napisano ni koliko je sveštenika protjerano iz NDH u Srbiju. Pisalo se najčešće o 270 do 338 sveštenika.⁴⁸ Za mjerodavne treba uzeti podatke koji su izneseni u izveštaju Sinoda podnijetom marta 1947. Saboru: izbjeglo je 639 i protjerano 500 sveštenika.⁴⁹

U jugoslovenskoj i rimokatoličkoj istoriografiji nema objavljenih podataka o broju sveštenika iz biskupija i nadbiskupija RKC koje su se nalazile na teritoriji Srbije 1941. godine. Kao osnova mogu poslužiti samo raniji podaci.⁵⁰ U jugoslovenskoj i rimokatoličkoj literaturi nema podataka i o nekom rimokatoličkom svešteniku protjeranom ili izbjeglom iz Srbije.

---

⁴⁶ Up. I. Cvitković, *Ko je bio A. Stepinac*, Sarajevo, 1986, 88.

⁴⁷ Up., među ostalim, B. Miljuš, n.d, 92.

⁴⁸ Up. A. Miletić, *Ustaška fabrika smrti 1941-1945. godine*, Beograd, 1988, 41, M. Peršen, n.d, 114, D. Stranjaković, *Najveći zločini sadašnjice*, Beograd, 1991, 437, i Atanasije (Jevtić), *Velikomučenic Jasenovac*, Beograd, 1991, 31.

⁴⁹ Međutim, na dva mjesta *Zapisnika* postoje različiti podaci, pa i njih treba uzimati sa rezervom (up. ASin, *Zapisnici*, Sin. br. 1070/zap. 237/1947).

⁵⁰ Up. K. Draganović, *Opći šematizam Katoličke crkve u Jugoslaviji*, Beograd, 1939, 363-368 i 394-405.

U ubistvima pravoslavnih sveštenika, direktno ili indirektno, učestvovali su, na razne načine, i rimokatolički sveštenici. O tome su dobro znale, iz mnogobrojnih izvještaja sa terena, i ličnosti samog vrha NDH.⁵¹

Do sada nije objavljen nijedan podatak da je ubijen neki rimokatolički sveštenik u Srbiji niti da je neki pravoslavni sveštenik učestvovao u tom činu.

Kada su počela prebjegavanja iz *hrvatske države* u Srbiju, saznavalo se ponešto i o stradanju sveštenstva. Sinod je, stoga, naložio sakupljanje podataka i stvaranje dokumentacije koja će se koristiti u razne svrhe. Prve koristi od toga posla imali su, sredinom jula 1941. godine, prilikom pisanja *Memoranduma* namijenjenog njemačkom generalu Ludvigu fon Šrederu, vojnoupravnom zapovjedniku Srbije, u kojem su nabrojani stradali episkop banjalučki Platon i 38 sveštenika.⁵² I u drugome Sinodovom *Memorandumu*, koji je avgusta 1941. predat generalu Hajnrihu Dankelmanu, novom vojnoupravnom zapovjedniku Srbije, navode se podaci o stradalim sveštenicima, uglavnom prepisani iz ranijeg *Memoranduma*.

Prvi pravoslavni sveštenoslužitelj koga su ubile ustaše je Miloš Petrović iz Bosanskih Lužina, eparhija Zvorničko-tuzlanska: ubijen je 14.4.1941. godine.⁵³

Najpoznatije stratište, poslije *Jasenovca*, *Jadovno* na Velebitu *primilo je* ljeta 1941. najmanje 80.000 Srba. Među tim žrtvama bilo je i pravoslavnih sveštenika. Tamo su (naj-

---

⁵¹ Up. AVII, Beograd, NDH, 85-8/3.

⁵² Detaljnom analizom i upoređivanjem mnogih podataka, vidi se da taj spisak ima dosta grešaka.

⁵³ Up. ASr, Beograd, Komesarijat ..., neregistrovano.

vjerovatnije) završili život mitropolit dabrobosanski Petar i episkop gornjokarlovački Sava, zajedno sa više od 50 sveštenika.⁵⁴

Iz NDH izbjeglo je u Srbiju, od maja do avgusta, najmanje 100.000 Srba. Hrvatske vlasti preselile su u avgustu oko 9900 Srba.⁵⁵ U Srbiji je stvoren Komesarijat za izbjeglice. U toj instituciji, krajem avgusta, stekli su se podaci o najmanje 210.000 izbjeglica iz *hrvatske države* i još najmanje 100.000 iz ostalih krajeva.⁵⁶

Srbija je bila je i sama preopterećena brojnim obavezama prema okupatorskim vlastima. No, i ta Srbija primila je najmanje 300.000 prognanih i izbjeglih Srba iz ostalih krajeva Kraljevine Jugoslavije. U tom moru nesrećnika našlo se i mnogo sveštenika SPC koji su se javljali crkvenim vlastima zbog pomoći i dobivanja službe. Svaki od njih je imao obavezu da napiše izvještaj o "svima događajima koje

---

⁵⁴ Atanasije (Jevtić) pisao je da je na Velebitu, u *Jadovnu*, stradao 51 sveštenik. On je, inače, ispravio podatke uklesane na jednoj stijeni na stratištu (up. *Od Kosova do Jadovna*, Beograd, 1987, 251). Antun Miletić je nekritički pisao da je u *Jadovnu* stradalo 52 sveštenika i jedan episkop (Petar, dabrobosanski) (up. *Koncentracioni logor Jasenovac*, I, Beograd, 1986, 57). Po drugim podacima u *Jadovnu* je stradalo 55 sveštenoslužitelja i (vjerovatno) dva episkopa (up. *Srpska pravoslavna crkva, njena prošlost i sadašnjost*, n.d., 38).

⁵⁵ Up. A. Lj. Lisac, Deportacije Srba iz Hrvatske 1941. godine, *Historijski zbornik*, br. 14, Zagreb, 1956, 126, i *Narodno-oslobodilački rat i revolucija u Srbiji 1941-1945. godine*, Beograd, 1972, 71-86.

⁵⁶ Po podacima iz Nedićeva pisma generalu Baderu od 16.9.1942. u Srbiji je bilo najmanje 400.000 (up. AVII, Beograd, Nedeićeva arhiva, 119/7), a po drugim podacima i 420.000 izbjeglica (up. S. D. Milošević, Migracije Srba iz NDH u Srbiju i stav Komunističke partije Jugoslavije o tom pitanju, *Istorija 20. veka*, br. 12, Beograd, 1991, 150-153).

je pre izbeglištva preživio i pod kakvim okolnostima je izbegao."⁵⁷

Tako je Risto Jovanović, sveštenik iz Obudovca, srez Brčko, star 34 godine, napisao 25.12.1941. sljedeće:

Selo Obudovac broji oko 5000 stanovnika, koji su svi po narodnosti Srbi. Nakon uspostave NDH u selu /.../ nije bilo naročitih progona Srba /.../ sve do Vidovdana. /.../. Iz sela /.../ odveden je po ustašama nekoliko dana prije Vidovdana Teodorović Pero, težak. On je odmah odveden u Gospić i od tada u se zameo svaki trag. Iz susednog sela Baktuša bili su odvedeni po ustašama nekoliko dana prije Vidovdana više uglednih težaka /.../, /i to/ u Bosanski Šamac, gde su po nekoliko dana držani u zatvoru a potom su pušteni kući. /.../.

Sela Gornja i Donja Slatina spadala su pod ustaški tabor Tramošnica /.../, /sa tabornikom koji je bio/ rimokatolički župnik u Tramošnici, /.../ /a/ zove /se/ Fra-Anto /.../.⁵⁸ On je sa svojim ustašama strašno progonio Srbe u /tim/ selima /.../, /kao i u selima/ Obudovac, Baktušu i Branik. /.../. Nekoje su odvodili u Tramošnicu, gde ih je župnik zatvarao u jednu šupu u tu ih držao po više dana bez jela i vode. /.../.

U noći uoči katoličke Velike Gospoine bile su pokidane telefonske žice /.../, i to u katoličkom selu Goricama. Srbi seljaci /njih 50/ iz okolnih /.../ sela pošli su /.../ u Brčko, /a u/ selu Goricama zaustavili su /ih/ /.../ ustaše i zatvorili /.../ /i/ tukli /.../.

Isti dan ustaše su /zaustavili/ /.../ tri seljaka Srbina iz sela Čović Polja, opština Obudovac, /i/ /.../ odveli u obližnju šumu, da ih ubiju:/ /j/ edan /.../ je ubijen, /a/ /d/ ruga dvojica su ranjeni pa pobjegli. Jedan od ranjenih kod kuće je umro /.../.

Ustaše su cijelo vrijeme /.../ i pljačkali /srpske/ seljake. Obično su znali okriviti /.../ bolje stojeće seljake, da poseduju oružje, pa su tražili da se otkupe sa stanovitom svotom novca /.../. Tako sam u

⁵⁷ ASin, Beograd, Zapisnici, Sin. br. 1060/zap. 237/1947.

⁵⁸ Klarić (up. J. Horvat Z. Štambuk, *Dokumenta o protunarodnom radu i zločinima jednoga dijela katoličkog klera*, Zagreb, 1946, 159-163).

mesecu julu ucenjen sa 200 dinara, koje sam morao platiti. Selo Obudovac /.../ platilo /je/ /.../ jednom 8000 /.../, a drugi put 10.000 dinara. /.../.

Na 1.12.1941. godine /.../ jedna ustaška bojnica (bataljon) /.../ naterala /je/ sve Srbe iz Brčkog, da potpišu očitovanje za prelaz u rimokatoličku veru. Onaj koji nije htio potpisati /.../ bio je odmah od ustaša tučen:/ /nekima je/ /.../ razbijena lubanja /.../, /nekima/ se /za/ sudbinu ne zna, /a neki su/ /.../ zaklani /.../.

Posle Brčkog došao je red i na ostala srpska sela sreza Brčkog /.../. Tako je selo Lončari imalo preći na rimokatoličku veru na 10.12. /.../, selo Donji Žabari na 11. i 12.12. /.../, selo Obudovac na 15. i 16.12. /.../, selo Čović Polje na 16.12. /.../, selo Gornji Žabari na 17-18. i 19.12. 1941. godine.

Kotarski predstojnik Montani poručio mi je /.../ da dođem sa ženom i decom k njemu. /.../ Predstojnik /.../ mi je odmah kazao u prisutnosti velikog župana da narod mora da pređe na rimokatoličku veru, i da sam ja zato nepoželjan u Obudovcu /.../. Posle /.../ mi je /izdao/ /.../ propusnicu za Zemun bez prava na povratak. /.../.

/P/rešao sam /sa porodicom/ u Beograd, /a/, /k/ako sam informisan, Srbi iz sreza Brčko odlučili su pod cijenu najvećih žrtava da ne prelaze na rimokatoličku veru.⁵⁹

Srbija nije mogla da ima svoja diplomatska predstavništva. Hrvatska je imala svoje diplomatsko predstavništvo u Srbiji, u Beogradu.⁶⁰ Od kraja jula 1941. to je bio ured (kancelarija), sa ravnateljem Tihomirom Vincetićem. Početkom avgusta ured je uzdignut na stepen konzulata, a prvi vicekonzul bio je opet T. Vincetić. Tek u aprilu 1942. imenovan je konzul - bio je to Ante Nikšić. Hrvatsko predstavništvo imalo je obavezu da na razne načine prikuplja i

⁵⁹ Muzej SPC, Beograd, Zaostavina R. Grujića, Izveštaj sveštenika R. Jovanovića od 25.12.1941. godine, neregistrovano.

⁶⁰ Up. A. Vojinović, *NDH u Beogradu*, Zagreb, 1995.

obavještajne podatke. Jedan od načina bile su informacije prikupljane od rimokatoličkih sveštenika koji su služili po Srbiji.

Teško je utvrditi koliko je sveštenika imalo kontakte sa diplomatima. Na osnovu pregleda sačuvanih dokumenata u AVVI u Beogradu, Fond NDH, može se tvrditi da je najčešće dolazio Vid Ivanušec, župnik i katiheta u Smederevu.⁶¹ Izgleda da je ovaj sveštenik imao i specijalne misije u Zagrebu. On je pisao 20.8.1943. nadstojniku za germanistiku u Ministarstvu spoljnih poslova NDH Ivaniću o prilikama u kojima žive Hrvati u Srbiji:

Ja se nalazim u Srbiji od 1936. /.../ kao župnik u Ravnoj Reci, a od /.../ 1940. sam župnik i profesor u Smederevu. Za vrijeme preokreta bio sam kao špijun od srpske policije /bivše jugoslavenske/ sproveden u smederevski zatvor. Zatvora me oslobodio narednik Luka Mustapić, /Hrvat/, kojega sam kasnije po osnutku NDH-a odveo sa ostalim /.../ Hrvatima koji su služili u aktivnoj vojsci i žandarmeriji bivše Jugoslavije kod hrvatskih oficira za vezu u Beogradu, a on ih je poslao u Hrvatsku.

Tada sam pitao našeg časnika za vezu što ćemo raditi sa ostalim Hrvatima u Srbiji i on mi je odgovorio, da ostanemo u Srbiji do poziva od Hrvatske vlade. /.../.

Mnogi Hrvati kad im Konzulat nije mogao /.../ dati potrebne dokumente, pobjegli su do Zemuna, ali /.../ morali su se opet vratiti u Srbiju /.../.

Lanjske godine, kad je počela jaka promičba proti Hrvatima u Srbiji, izvješćivao sam o svemu naš Konzulat u Beogradu, /.../ /a/ došao sam lično /\ / u Zagreb /.../.

Eto me i opet u Zagrebu. Prije polaska iz Zemuna opet sam pismeno izvjestio našeg vicekonzula g. Vincetića o ubojstvima Hrvatima u Ravnoj Reci /okrug Čuprija/.

---

⁶¹ Rođen je 22.5.1910. u Ljubežnici kod Novog Marofa.

Mišljenje Srba o Hrvatima je u glavnom ovo:

Hrvati koji rade sa velikim Njemačkim Rajhom su izdajice. /.../.

Hrvati Ustaše su zlikovci i zato /.../ ne trebaju Srbi u osvetničkom pohodu na Hrvatsku štedeti ni djecu u koljevci.

Hrvati koji su još u Srbiji to su hrvatski špijuni i zato ih treba sve bez reda poubijati. Isto tako i Hrvatice koje su udate za Srbe treba maknuti. Tu svoju teoriju su već proveli u delo u rudnicima: Ravna Reka, Senjski Rudnik, Bare, Sisevcu i na nekim drugim mjestima. /.../.

Što misle Hrvati u Srbiji:

Jedni misle vratiće se Jugoslavija i zato izjavljuju /.../ /da se stide što su Hrvati/, jer što su učinili Ustaše u Bosni, to nijesu ni barbari radili. /.../.

Slično misle i Hrvati izbjeglice iz Hrvatske, koji su bježali pred Ustašama u Srbiju. /.../

Neki Hrvati u Srbiji glume da su mačekovci da bi izbjegli vojnoj dužnosti u Hrvatskoj.

Neki dobri Hrvati bi se vratili, ali u Srbiji imadu kuće i imanje. Neki su oženjeni Srpkinjama, a Srpkinje se boje da ih u Hrvatskoj nebi možda Hrvati ubili, jer po srpskoj promičbi u Hrvatskoj nema više ni jednoga Srbina.

Mnogi Hrvati koje sam uputio u hrvatski Konzulat /.../ izjavili su da će poljubiti Hrvatsku zemlju kad pređu granicu. Radi takovih Hrvata molim vas, presvijetli gospodine, da bi se imenovao poseban izaslanik, koji bi pod njemačkom zaštitom popisao Hrvate u Srbiji. Nijemci i Mađari su po svoje došli kamionima, a sada mi Hrvati u Srbiji molimo vas da nas zaboravljene vratite u našu Hrvatsku, a mi vam /.../ obećavamo našu zahvalnost i zato ćemo ostati za vas i za Hrvatski Dom spremni.⁶²

---

⁶² AVII, Beograd, NDH, 367-49/3, Pismo V. Ivanušeca, rimokatoličkog župnika u Smederevu od 20.8.1943. godine.

Sažetak

Nezavisna Država Hrvatska bila je želja *najvećeg* dijela hrvatskog naroda. Ustaško vođstvo namjeravalo je tu državu *očistiti* od drugih naroda, prvenstveno od Srba.

Srbija, pak, nije postojala kao država nego kao njemačka Vojno-okupaciona teritorija *Srbija*. Ta Srbija nije planirala nikakve akcije uperene protiv svojih stanovnika pripadnika drugih naroda, prvenstveno Hrvata.

U Hrvatskoj nije dozvoljeno postojanje Srba ni Srpske pravoslavne Crkve. Oni su pretvoreni u *grko-iztočnjake* - svedeni su iz naroda na vjersku kategoriju. To je povlačilo mnogo toga za sobom, uništavanje i zatiranje.

U Srbiji su postojale rimokatolička Nadbiskupija beogradska i Apostolska administratura Banata. U Srbiji je, uz to, bilo mnogo izbjeglih i protjeranih pravoslavnih, kao i rimokatoličkih sveštenika iz Slovenije. Istraživanje njihovih pojedinačnih sudbina moglo bi znatno doprinijeti ukupnom saznanju istorije Srba u Hrvatskoj i Hrvata u Srbiji. Ovaj rad samo je mali korak u tom poslu.

Zusammenfassung

Der Unabhängige Staat Kroatien (*NDH*) entsprach dem Wunsch des *Großteils* des kroatischen Volkes. Die Ustascha-Führung plante die *Säuberung* dieses Staates von anderen Völkern, vor allem von den Serben.

Serbien existierte damals jedoch nicht als Staat, sondern als deutsche militärische Besatzungszone *Serbien*. Serbien plante keine Aktionen gegen seine Bevölkerungsteile, die den anderen Völkergruppen – vor allem den Kroaten - angehörten.

Die Existenz der Serben und der serbischen orthodoxen Kirche war in Kroatien verboten. Sie wurden in *grko-iztočnjaci* (in etwa: Griechisch-Östliche, Anm. d. Übers.) umgewandelt – von einer nationalen auf eine religiöse Kategorie zurückgeführt - Zerstörung und Ausrottung waren eine Folge davon.

In Serbien blieben das römisch-katholische Erzbistum von Belgrad und die römisch-katholische Kirchengemeinde von Banat bestehen. Außerdem gab es in Serbien viele orthodoxe, aber auch römisch-katholische Priester, die aus Slowenien flüchten mußten oder vertrieben worden waren. Die Erforschung ihres individuellen Schicksals könnte dem gesamten Wissensstand über die Geschichte der Serben in Kroatien und der Kroaten in Serbien wesentlich beitragen. Dieser Aufsatz ist nur ein kleiner Schritt in dieser Richtung.

Summary

The Independent State of Croatia (*NDH*) resulted from a desire of the *major part* of Croatian population. The Ustasha leadership intended to *cleanse* this state of all other nations, primarily Serbs.

Serbia, however, did not exist as a state, but only as a German military territory of occupied *Serbia*. This Serbia planned no actions against its own inhabitants and the members of other nations, primarily Croats.

In Croatia, both Serbs and the Serbian Orthodox Church were denied any legal status. They were turned into *grko-iztočnjaci* (Greek-Easterns) – i.e. they were not recognized as a nation, but only as a religious category. The consequence was destruction and ethnocide.

In Serbia, there was a Roman-Catholic Archdiocese of Belgrade and the Apostolic Parish of Banat. Furthermore, Serbia was a place of refuge for many refugee and displaced Orthodox and Roman-Catholic priests from Slovenia. The research of their individual destinies could significantly contribute to the complete knowledge of the history of Serbs in Croatia and of Croats in Serbia. This paper is only a small step in this direction.